

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN KURUMSAL NEDENLERİNİN ANALİZİ

İrem YENDİ

Araştırma Görevlisi (Doktora Öğrencisi)

Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü

Beytepe/Ankara

E-posta: iremyendi@hacettepe.edu.tr

Özet

Kayıt dışı ekonominin nedenlerine ilişkin literatürdeki ilk çalışmalar özellikle vergi yükü ve cezalarının kayıt dışı kalma kararına etkisine odaklansa da, son yıllarda kurumsal faktörlerin etkilerine ilişkin çalışmalar da önem kazanmıştır. Çalışmada, orta ve üst gelirli ülkeler grubu için 1999-2007 yılları arasında kayıt dışı ekonomiye etki eden kurumsal faktörler panel veri analizi yöntemi ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre iş özgürlüğünün ve hükümetin etkinliğinin artması kayıt dışı ekonomiyi azaltmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kayıt Dışı Ekonominin Kurumsal Nedenleri, Kurumsal İktisat*

Alan Tanımı: Kayıt Dışı Ekonomi (Kamu Maliyesi), Panel Veri Analizi

THE ANALYSIS OF INSTITUTIONAL CAUSES OF THE SHADOW ECONOMY

Abstract

Although early studies in the literature related to the reasons of Shadow Economy focus on the impact of especially tax burden and penalties on the decision of being unregistered, studies related to the impacts of institutional factors also become important in the last decade. In this study, the institutional factors for the middle and upper income countries group that had effects on shadow economy between the years of 1999 – 2007 were examined by panel data analysis method. According to the achieved results, the more freedom of work and the efficiency of the government increase, the more the rate of shadow economy decreases.

Key Words: *Institutional for Shadow Economy, Institutional Economics*

Jel Code: O17, C23

1. GİRİŞ

Kayıt dışı ekonomi; tanımı, nedenleri ve göstergeleriyle birlikte bir bütün olarak ele alınması gereken, II. Dünya Savaşı sonrasında itibaren iktisadi alandaki çalışmalara sıklıkla konu olmasına rağmen, tanımlanmasında ve nedenlerinin belirlenmesinde henüz fikir birliğine varılamamış olan çok boyutlu bir kavramdır. Önceleri daha çok gelişmekte olan ülkeler bağlamında tartışılan kayıt dışı ekonomi bugün gelişmiş ülkelerde de önemli boyutlara ulaşmıştır. Schneider vd.'nin (2010) gerçekleştirdiği hesaplamalara göre 2006 yılında gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin büyüklüğü %35.1 iken, yüksek gelirli OECD ülkelerinde %16.8'dir. Kayıt dışı ekonomide meydana gelen artış, vergi gelirlerini azaltarak kamu mal ve hizmet arzını sınırlamakta, bütçe açıklarına neden olarak mali istikrarı bozmakta, kayıtlı ekonomide çalışanlar aleyhine haksız rekabete yol açmakta, maliye ve para politikalarının etkinliğini azaltmaktadır. Kayıt dışı ekonominin nedenlerinin belirlenmesi kayıt dışı ekonomi ile mücadelede uygulanacak politikaların etkinliğinin artırılmasında önem taşımaktadır. Literatürdeki ilk çalışmalar, kayıt dışı ekonominin nedenleri konusunda, mali faktörlere odaklansa da özellikle kurumsal iktisat yaklaşımıyla birlikte kurumsal faktörlerin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisini ele alan çalışmalar önem kazanmıştır. Bu doğrultuda çalışmada, orta ve üst gelirli ülkelerde kurumsal faktörlerin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisi panel veri analizi yöntemi ile araştırılmıştır. Bu amaçla, çalışmanın ikinci bölümünde kayıt dışı ekonominin tanımı ve özellikleri ele alınmış, üçüncü bölümünde kurumsal faktörlerin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisi değerlendirilmiş, dördüncü bölümde ise orta ve üst gelirli ülkelerde kayıt dışı ekonomiye etki eden kurumsal faktörler ele araştırılmıştır. Çalışma genel bir değerlendirme ile son bulmaktadır.

2. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

Kayıt dışı ekonomi; II. Dünya Savaşı sonrasında itibaren iktisadi alanda araştırmalara konu olmasına rağmen tanımlanmasında henüz bir fikir birliğine varılamamıştır. Kayıt dışı ekonomiye ilişkin en geniş kapsamlı tanım 1993 Ulusal Hesaplar Sistemi'ne dayanarak OECD tarafından yapılmıştır. (OECD, 2002:37-47) Buna göre, gözlem dışı ekonomi (unobserved economy); yeraltı ekonomisi (underground economy), yasadışı ekonomi (illegal economy), gayri resmi ekonomi (informal economy) ve hanehalkı ekonomisinden (household economy) oluşmaktadır. Yeraltı ekonomisi, ekonomik amaçlarla ve yasal olarak üretilen; ancak kamu otoritelerinden gelir vergisi, katma değer vergisi ve diğer vergiler ile sosyal güvenlik katkılarını ödemekten; asgari ücret ve iş sağlığı güvenliği gibi yasal standartlara uymaktan ve idari prosedürlere bağlı kalmaktan

kaçınmak için kamu otoritelerinden gizlenen faaliyetleri içermektedir. Ancak, yeraltı ekonomisi ile yasadışı ekonomi arasındaki sınır net değildir. İki faaliyeti ayırt etmek için kullanılacak en önemli kıstas yasadışı ekonomik faaliyetlerin ceza yasalarına karşı faaliyetler olduğudur. Gayri resmi ekonomi ise, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonominin ve emek piyasasının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Gayri resmi ekonomide, çalışanlar arasında iş bölümü yoktur ve küçük ölçekli üretim söz konusudur. Emek ilişkileri, geçici istihdama, resmi yaptırımları olan sözleşmeler yerine kişisel ve sosyal ilişkilere dayanmaktadır. Gözlem dışı ekonominin son bölümünü, hanehalkının kendi tüketimi için gerçekleştirdiği üretim oluşturmaktadır. Hanehalkı üretimi, bu çerçevede, kendi tüketimleri için gerçekleştirdikleri tarım ve hayvancılık ile kendi kullanacakları evlerin inşası gibi faaliyetleri içermektedir.

Kayıt dışı ekonomiye ilişkin bir başka tanım ise Schneider vd. (2010:4-5) tarafından yapılmıştır. Buna göre kayıt dışı ekonomi, vergi, sosyal güvenlik primi gibi mali yükleri ödemekten ve emek piyasasına ilişkin düzenlemelerle idari prosedürlere uymaktan kaçınmak amacıyla piyasada üretilen yasal mal ve hizmetlerin kamu otoritelerinden gizlenmesidir. Dolayısıyla söz konusu tanım yasa dışı faaliyetleri kapsamamaktadır.

Kayıt dışı ekonominin özelliklerine ilişkin üç temel tez bulunmaktadır.(Portes ve Schauflier, 1993) Söz konusu tezler özellikle kayıt dışı ekonomi ve resmi ekonomi arasındaki ilişkiyi ele alış şekilleriyle önem taşımaktadır. Bu tezlerden ilki olan marjinalist yaklaşım kayıt dışı ekonomiyi Latin Amerika ülkelerindeki ithal ikameci sanayileşme süreci ile açıklamaktadır. Sanayileşmenin kentlerde yoğunlaşması sonucunda kırsal kesimden kentlere önemli miktarda göç gerçekleşmiş, yeni sanayileşme modeli kentte artan nüfus için yeterli miktarda emek talebi yaratamamıştır Modern kentsel yaşamın dışında olan göçmenleri ifade etmek üzere “marjinallik” terimi kullanılmıştır. Söz konusu yaklaşım Portes ve Schauflier (1993) tarafından çeşitli açılardan eleştirilmiştir. Buna göre marjinalist yaklaşım kayıt dışı ekonomi içerisindeki farklı grupları ele almamaktadır. Kayıt dışı ekonomiyi sadece resmi emek piyasası dışında çalışan düşük ücretli işçiler oluşturmamaktadır. Yine söz konusu sektör resmi ekonomiden tümüyle soyutlanmış değildir, resmi ve gayri resmi ekonomi arasındaki ilişkiler önemlidir. Gayri resmi ekonominin ortaya çıkış dinamiklerine ilişkin Hernando De Soto (1989) tarafından ele alınan diğer yaklaşım ise, kayıt dışı ekonominin temelini emek arz fazlası yerine düzenlemelerin fazlalığına dayandırmaktadır. Bu görüşe göre de kırsal kesimden kentlere doğru gerçekleşen yoğun göç hareketi kayıt dışı ekonomi için alt yapı sağlamıştır. Ekonomik üstünlüklerini göçmenlere kaptırmak istemeyen kentlerde yaşayan ekonomik

elitlerin baskısı ile devlet çok sayıda düzenleme yürürlüğe koymuştur. Bu durum, kayıt dışı ekonominin genişlemesine neden olmuştur. De Soto (1989) tarafından ortaya konan aşırı düzenleme yaklaşımı da Portes ve Schaffler (1993) tarafından çeşitli açılardan eleştirilmiştir. Söz konusu yaklaşım düzenlemelerin etkisine vurgu yapmakla birlikte piyasa ekonomisinin işleyişi için düzenleme konusunun hayati olduğunu göz önünde bulundurmamış, marjinalist yaklaşım gibi resmi ve gayri resmi ekonomiyi birbirinden bağımsız olarak ele almıştır. Kayıt dışı ekonomi ve resmi ekonomi arasındaki ilişkileri ele alan son yaklaşım ise “yapısalcı yaklaşım”dır. Yapısalcı yaklaşım resmi ekonomi ile kayıt dışı ekonomi arasındaki yoğun ilişki ağına vurgu yapmaktadır. Yapısalcı yaklaşımın bu argümanı bir sonraki bölümde ele alınacak olan kurumsal faktörlerin kayıt dışı ekonomiye olan etkisini incelemede önem taşımaktadır. Buna göre kayıt dışı ekonomi resmi ekonominin kurumlarından etkilenmektedir.

3. KURUMSAL FAKTÖRLERİN KAYIT DIŞI EKONOMİYE ETKİSİ

Standart neoklasik iktisat yaklaşımı iktisadi olmayan faktörlerin ekonomi üzerindeki etkisini göz ardı etmiştir. Polanyi 1957 yılında yayınlanan “The Economy as Instituted Process” (Kurumsallaşmış Süreç Olarak Ekonomi) başlıklı makalesinde, ekonominin iktisadi ve iktisadi olmayan kurumlarla birlikte bir bütün olduğuna vurgu yaparak kurumsal faktörlerin önemine dikkat çeken öncü çalışmalardan olmuştur. Polanyi’ye göre iktisadi olmayan kurumların analize dahil edilmesi önem taşımaktadır. Ekonominin yapısı ve işleyişi için din ve hükümet gibi kurumlar (ki burada North’un (2002) tanımıyla formel ve enformel kurumlar) iktisadi faktörler kadar önemlidir. (Polanyi, 1957)

Kurumlar, kurumsal iktisat yaklaşımına göre, bir toplumda oynanan oyunun kurallarıdır, insanlar arasındaki etkileşimi (mutlaka etkin olması gerekmeyen bir şekilde) biçimlendiren kısıtlamalardır. (North, 2002:9) Kurumlar, iktisadi bir anlatımla, bireylerin tercih kümesini belirler ve sınırlar.(North, 2002:10) Bu noktada, kurumlar değişim ve üretim maliyetleri aracılığıyla ekonomik performansı etkiler.

Kayıt dışı ekonominin nedenlerine ilişkin iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Birinci görüşe göre, vergi ve sosyal güvenlik primi yükleri kayıt dışı ekonominin temel nedenleridir. Ekonomik birimler yüksek oranda vergi ödemek istemedikleri için kayıt dışı ekonomide yer alırlar. İkinci görüşe göre ise, hükümetin etkinliği, düzenleyici çerçeve ve yolsuzluklara ilişkin bakış açısının bileşiminden oluşan kurumsal kalite kayıt dışı ekonominin temel belirleyicisidir. (Dreher vd, 2005) Kurumsal iktisat yaklaşımının kayıt dışı ekonomi literatürüne ilişkin değerlendirmelerinde ise, kayıtlı ve kayıt dışı ekonomi arasındaki kurumsal

farklılıklara vurgu yapılmakta resmi ekonomideki kurumsal kısıtlamaların maliyetleri yükselterek bireyleri kayıt dışı ekonomide faaliyet göstermeye yönelttiği ifade edilmektedir. (Feige,1990:1-4)

Son dönemlerde yapılan ampirik çalışmalarda da kurumsal kalitenin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisi sıklıkla araştırılmaya başlanmıştır. Bovi (2002) çalışmasında, yüksek vergi oranları yerine kurumsal kalitenin ve düzenlemelerin kayıt dışı ekonomi üzerindeki önemine işaret etmektedir. Johnson vd. (1999) çalışmalarında, kayıt dışı ekonomiye ilişkin çalışmaların iş piyasasına yönelik düzenlemelere vurgu yaptığını oysa konuya politik iktisat perspektifinden yaklaşmak gerektiğini belirtmişlerdir. 1990'lı yıllar için, Latin Amerika, OECD ve Doğu Avrupa ülkelerinden oluşan 49 ülke için yaptıkları çalışmalarında, vergi yükünün kayıt dışı ekonomiyi arttırdığı konusunda belirgin bir ilişki bulunmazken, bürokratik kalitenin, düzenleyici çerçevenin ve yolsuzlukların kayıt dışı ekonomiyi etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

4. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN KURUMSAL NEDENLERİ: PANEL VERİ ANALİZİ

Çalışmada kayıt dışı ekonominin kurumsal nedenlerini araştırmak amacıyla 28 orta ve üst gelirli ülke için 1999-2007 yılları arasında panel veri analizi yapılmıştır.

4.1 Yöntem

Panel veri analizi yöntemi, çalışanlar, firmalar, hanehalkları, ülke vb. kesit gözlemlerin belli bir zaman dönemi içerisinde bir araya getirilmesinden oluşmaktadır. (Baltagi, 2001:1)Çalışmada, 28 ülkenin 1999-2007 yılları arasındaki kayıt dışı ekonomi büyüklüğüne etki eden kurumsal faktörlere ilişkin gözlemler kullanılarak ülke paneli elde edilmiştir. Panel veri regresyonu Stata 8.0 programı ile tahmin edilmiştir.

Panel veri analizi yönteminde; sabit, eğim ve hata terimine ilişkin varsayımlar farklılaştığında tahmin yöntemi de değişmektedir. Üzerinde ayrıntısıyla durulmayacak farklı varsayımlara göre panel veri analizinde “sabit etkiler modeli” ve “rassal etkiler modeli” kullanılmaktadır. Hangi modelin kullanılmasının uygun olduğu ise Hausman Testi ile belirlenebilmektedir. Söz konusu test, yatay kesite ilişkin özellikler ile bağımsız değişkenler arasında korelasyon olup olmadığına dayanmaktadır. Eğer korelasyon katsayısı sıfır ise, rassal etki modelinin kullanılması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. (Baltagi, 2001:11 -20) Çalışmada, Hausmann Testi uygulamasıyla modelin sabit etki varsayımına dayanarak oluşturulması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Panel veri analizinde kullanılan kayıt dışı ekonomi büyüklükleri iki farklı veri setine aittir. Bu çerçevede, basit elektrik tüketim yöntemi kullanılarak hesaplanan kayıt dışı ekonomi verileri ve Schneider vd.'nin (2010) model yöntemiyle hesapladığı kayıt dışı ekonomi büyüklükleri kullanılmıştır. Her iki yöntem de oldukça farklı varsayımlara dayandığından farklı veri setlerine ilişkin analiz sonuçları da farklı olmuştur. Elektrik tüketim yöntemine ilişkin verilerin kullanıldığı analizde tüm değişkenler anlamsız çıkmıştır. (Elektrik tüketimi yönteminin kullanıldığı analiz sonuçları bu nedenle yorumlanmamış olup Ek-2'de yer almaktadır.)

Elektrik tüketim yönteminde bir ülkede yaygın olarak kullanılan girdi olan elektrik ile kayıt dışı ekonomi arasında doğrusal bir ilişki olduğunu varsayılmakta, elektrik tüketim miktarındaki artış hızının GSYH artış hızına eşit olacağı ve bu varsayım altında hesaplanan GSYH ile resmi GSYH arasındaki farkın kayıt dışı ekonomi miktarını ifade edeceği belirtilmektedir. Söz konusu yaklaşım kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin mutlaka elektrik enerjisi kullanımını gerektirmeyebileceği ve elektrik enerjisi tüketiminde teknolojik gelişme sonucu meydana gelen bir azalış nedeniyle kayıt dışı ekonomi büyüklüğünün bazı yıllar negatif olabileceği gerekçesiyle eleştirilmektedir. (Schneider ve Enste, 2000:96) Model yönteminde ise, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü kayıt dışı ekonominin nedenleri ve göstergeleri bir arada ele alınarak hesaplanmaktadır. Diğer taraftan, Karlinger'in (2009) belirttiği gibi Schneider vd.'nin (2010) kayıt dışı ekonomi hesaplamaları kullandığı bağımsız değişkenlere bağlı olarak önemli ölçüde değişebilmektedir. Ayrıca panel veri regresyonunda söz konusu hesaplamada yer almayan bağımsız değişkenlerin yer alması da sorun yaratabilecektir. Dolayısıyla panel veri analizi ile ulaşılan tahminler kesin sonuçtan ziyade bir öneri niteliği taşımaktadır.

4.2 Model ve Değişkenler

Panel veri analizi Dünya Bankası'nın kişi başına gelir seviyelerine göre yaptığı sınıflandırmada orta ve üst gelirli ülke grubunda bulunan 28 ülke için yapılmıştır.¹

Oluşturulan modelde, kayıt dışı ekonominin gayri safi yurtiçi hasılaya oranı bağımlı değişken, iş özgürlüğü, hükümetin etkinliği, yolsuzluk, mülkiyet hakları, demokrasi ve hesap verebilirlik değişkenleri ise bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Bağımlı değişken ve bağımsız değişkenlere ilişkin açıklamalar aşağıda yer almaktadır.

---

¹ Panel veri analizi uygulanan ülkeler, Arjantin, Belarus, Bosna Hersek, Botsvana, Brezilya, Dominik Cumhuriyeti, Fiji, Güney Afrika, Gürcistan, Jamaika, Kazakistan, Kolombiya, Kostarika, Libya, Litvanya, Lübnan, Makedonya, Mauritius, Meksika, Namibya, Peru, Romanya, Rusya, Surinam, Şili, Türkiye, Uruguay ve Venezuela'dır.

Modelde kullanılan bağımsız değişkenlere ilişkin endeksler aşağıda yer alan formül çerçevesinde 0-1 arasında değerler alacak şekilde dönüştürülmüştür: (Bollen, 1990; Helliwell, 1996)

$$E^{**}=(E_{max}-E_t)/(E_{max}-E_{min})$$

Buna göre endeks değerinin artması daha iyi kurumsal yapıyı ifade etmektedir.

Kayıt Dışı Ekonominin Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya Oranı: Modelde, Schneider vd. (2010) tarafından model yöntemi ile hesaplanan kayıt dışı ekonomi oranları kullanılmıştır.

İş Özgürlüğü: Heritage Foundation tarafından oluşturulan iş özgürlüğü endeksi, işe başlama, faaliyetleri yürütme ve işyerini kapatmaya ilişkin düzenlemelerin maliyetini ve bu konudaki hükümetin etkinliğini ortaya koymaktadır. Literatüre göre, işe başlama, faaliyetleri sürdürme ve işe son vermeye ilişkin maliyetler arttıkça ekonomik ajanlar kayıt dışı ekonomide faaliyet göstermeyi tercih edeceklerdir. Buna göre; iş özgürlüğü endeksi arttıkça kayıt dışı ekonomi azalacaktır. (Schneider ve Enste, 2000, 2002; Friedman vd., 2000; Johnson vd., 1999) Değişkenin katsayısının beklenen işareti negatiftir.

Hükümetin Etkinliği: Endeks, Dünya Bankası Dünya Yönetişim Göstergeleri (World Governance Indicators) veri tabanından elde edilmiştir. Kamu hizmetlerinin kalitesi, politik etkilerden bağımsızlığı politika oluşturma ve uygulama kalitesine yönelik algıları içermektedir. Endeks değeri arttıkça, iktisadi ajanlar ödedikleri vergilerin etkin ve yerinde olduğunu düşünecekler, kaliteli kamu hizmetlerinden yararlanmak için kayıtlı ekonomide faaliyet göstereceklerdir. Değişkenin katsayısının beklenen işareti negatiftir.

Algılanan Demokrasi ve Hesap Verebilirlik Endeksi: Algılanan demokrasi ve hesap verebilirlik endeksi Dünya Bankası Dünya Yönetişim Göstergeleri veri tabanından elde edilmiştir. Ülke vatandaşlarının hükümetlerini belirlemeye ne ölçüde katkıda bulunabildiklerini göstermektedir. Vatandaşlar politika oluşum süreçlerinde söz sahibi oldukça (örneğin vergi yasalarının oluşturulması) kayıtlı ekonomide faaliyet göstermeyi tercih edeceklerdir. Diğer taraftan, özgür bir ortamın bulunması da kayıtlı ekonomide bulunmayı teşvik edecektir. (Enste, 2003:9-10; Schneider ve Enste, 2002:178-189) Değişkenin katsayısının beklenen işareti negatiftir.

Yolsuzluk: Endeks Heritage Foundation veri tabanından elde edilmiştir. Kayıt dışı ekonomi ile yolsuzluk arasındaki ilişki belirsizdir. Literatürde, yüksek gelirli ülkelerde, kayıt dışı ekonomide faaliyet gösteren bireylerin yakalandıklarında

rüşvet vererek cezadan kurtulamayacaklarını bildikleri ve bu nedenle rüşvet vermeyecekleri, düşük gelirli ülkelerde ise kayıt dışı ekonomide faaliyet gösteren bireylerin rüşvet vererek ceza almaktan kurtulabileceklerini düşündükleri bu nedenle yolsuzluğun yüksek gelirli ülkelerde ikame düşük gelirli ülkelerde ise tamamlayıcı olduğu belirtilmektedir. (Dreher ve Schneider, 2006) Değişkenin katsayısının beklenen işareti belirsizdir.

Mülkiyet Hakları: Mülkiyet hakları endeksi Heritage Foundation veri tabanından elde edilmiştir. Söz konusu endeks devletin özel mülkiyeti koruyan kurallar koyma ve bu kuralları uygulayabilme kapasitesini ölçmektedir. Endeks aynı zamanda yargının bağımsızlığı, yargıda yolsuzluğun olmaması ve sözleşmelerin uygulanabilirliğine ilişkin algıları içermektedir. Mülkiyet haklarının sağlanmış olması resmi ekonomide faaliyet göstermenin getirisini arttıracığından söz konusu değişkenin katsayısının beklenen işareti negatiftir.

4.3 Panel Veri Analizi Sonuçları

Panel veri analizi sonuçları Ek-1’de yer almaktadır. Testin açıklama gücüne ilişkin istatistiklere bakıldığında, tüm açıklayıcı değişkenlerin katsayılarının sıfır olduğuna dair hipotez %1 anlamlılık düzeyinde reddedilir. ($H_0: \beta_1 = \beta_2 = \beta_3 = \beta_4 = \beta_5 = \beta_6 = 0$) R^2 değerleri düşük çıkmakla birlikte panel veri analizi yapıldığı için bu durum dikkate alınmayabilir. Katsayılara ilişkin anlamlılık sınaması sonuçlarına bakıldığında ise, p değerlerine göre; iş özgürlüğü ve hükümetin etkinliği değişkenleri %5 düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Değişkenlerin katsayılarının işaretleri beklediği gibi negatiftir. Buna göre, iş özgürlüğü ve hükümetin etkinliği arttıkça kayıt dışı ekonomi azalmaktadır. Söz konusu kurumsal yapı resmi ekonomideki işlem maliyetlerini azaltarak bireylerin resmi ekonomide faaliyet göstermelerini teşvik etmektedir. Mülkiyet hakkı değişkeni %5 düzeyinde anlamlı çıkmakla birlikte katsayısının işareti beklenenin tersine pozitiftir. Diğer taraftan yolsuzluk ile demokrasi ve hesap verebilirlik değişkenleri %5 düzeyinde anlamsız çıkmıştır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME

Kayıt dışı ekonomi, içerisinde farklı kavramları barındıran bu nedenle de ele alınması disiplinler arası yaklaşımı gerektiren bir yapıdır. II. Dünya Savaşı’ndan itibaren iktisadi tartışmalarda sıklıkla değerlendirilmesine rağmen, tanımlanmasında, ölçülmesinde ve ortaya çıkış dinamiklerin belirlenmesinde henüz bir fikir birliğine varılamamış olması, kayıt dışı ekonomiyi azaltmak yolunda uygulanan politikaların başarı düzeyini düşürmekte hatta “kayıt dışı ekonomi, ekonomik performansı arttırmaktadır” görüşünden hareketle “kayıt dışı

ekonomi ile mücadele edilmeli mi?” sorusunu gündeme getirmektedir. Bu sorunun yanıtı hiç şüphesiz “edilmeli” olmalıdır. Kayıt dışı ekonomi çok sayıdaki motivasyonun oluşturduğu bir yapı olduğu için kayıt dışı ekonomi ile gerçekleştirilecek mücadele de çok boyutlu olmalıdır. Kayıt dışı ekonomi ile mücadelede uygulanacak tek yönlü bir politikanın başarısızlıkla sonuçlanma ihtimali yüksek olacaktır.

Kayıt dışı ekonominin ortaya çıkış dinamiklerini ele alan yaklaşımlar konuyu farklı bakış açılarından ele alsalar da kayıt dışı ekonomiyi bir bütün olarak değerlendirebilmek için kayıt dışı ekonominin resmi ekonomi ile olan ilişkisinin üzerinde durulması en önemli noktayı oluşturmaktadır. Bu noktada, kurumsal iktisat yaklaşımından hareketle resmi ekonominin kurumlarının kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisini değerlendirmek önem taşımaktadır. Kayıt dışı ekonomi ile mücadelede uygun kurumsal yapının oluşturulması için kurumsal değişimin tedrici olması hususu da göz önünde bulundurularak çok boyutlu politika paketleri özel sektör eşgüdümüyle birlikte kararlılıkla uygulanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Baltagi, Badi, H., *Econometric Analysis of Panel Data. Second Edition*, Chichester: John Wiley & Sons, Ltd., 2001
- Bollen, Kenneth A. “Political Democracy: Conceptual and Measurement Traps”, *Studies in Comparative International Development*, Spring, 1990, p. 7-24.
- Bovi, Maurizio, “The Nature of the Underground Economy: Some Evidence From OECD Countries”, *Institute for Studies and Economic Analyses Working Paper*, 2002.
- Dreher, Axel, Kotsogiannis, Christos, McCorrison, Steve. “How Do Institutions Affect Corruption And The Shadow Economy”, *Econ WPA Public Economics Series*, No.0502012, 2005.
- Dreher, Axel, Schneider, Friedrich “Corruption and The Shadow Economy An Empirical Analysis”, *Johannes Kepler University Department of Economics Working Paper*, No. 0603, 2006.
- Feige, Edgar, L. “Defining and Estimating Underground and Informal Economies: The New Institutional Economics Approach”, *World Development*, Vol.18, .., 1990, No.7.
- Friedman, Eric, et.al. “Dodging the Grabbing Hand: The Determinants of Unofficial Activity in 69 Countries”, *Journal of Public Economics*, No.76, 2000, pp.459-493.
- Helliwell, John. “Do Borders Matter for Social Capital? Economic Growth and Civic Culture in U.S. States and Canadian Provinces”, *NBER Working Paper*, 5863, 1996.

Johnson, Simon, Kaufmann, Daniel, Zoido-Lobaton, Pablo. "Corruption, Public Finances and the Unofficial Economy", The World Bank Policy Research Working Paper Series, 1999, No. 2169.

Karlinger, Liliane. "The Underground Economy in the Late 1990s: Evading Taxes, or Evading Competition?," World Development, Vol. 37, 2009, No. 10, pp.1600-1611.

Kauffman, Daniel, Kraay, Aart, Mastruzzi, Massimo. "Governance Matters VIII Aggregate And Individual Governance Indicators 1996-2008", World Bank Policy Research Working Paper, 2009, No.4978.

North, Douglass, C., (çev. Gül Çağalı Güven), Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2002.

OECD, Measuring The Underground Economy-A Handbook. Paris: OECD Head of Publications Service, 2002.

Polanyi, Karl, "The Economy as Instituted Process", (Kurumsallaşmış Süreç Olarak Ekonomi, çev. Yahya Sezai Tezel), 1957. http://www.yahyatezel.com/onlinep_3.php?no=33 (erişim: 25.07.2011)

Portes, Alejandro, Schauffler, Richard. "Competing Perspectives on the Latin American Informal Sector", Population and Development Review, Vol. 19, No. 1, 1993, pp.33-60.

Schneider, Friedrich, Enste, Dominik, H."Shadow Economies: Size Causes and Consequences", Journal of Economic Literature, Vol. 38., 2000,pp.77-114.

Schneider, Friedrich, Enste, Dominik, The Shadow Economy An International Survey. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Schneider, Friedrich, Buehn, Andreas, Montenegro, Claudio, E. "Shadow Economies All Over The World: New Estimates For 162 Countries From 1999 to 2007", The World Bank Policy Research Working Paper Series,2010, No.5356.

Soto, Hernando, De, The Other Path-Invisible Revolution in the Third World, London: I. B. Tauris& Co Ltd, 1989.

The Heritage Foundation (2010). Index of Economic Freedom, <http://www.heritage.org/index/> (erişim:15.05.2010)

The World Bank (2010). World Development Indicators Data, <http://www.data.worldbank.org/indicator> (erişim: 25.07.2010)

Ek-2: Panel Veri Analizi Sonuçları (Elektrik Tüketim Yöntemi)					
Ek-1: Panel Veri Analizi Sonuçları					
Fixed-effects (within) regression Group variable (i): code1			Number of obs = 187 Number of groups = 28		
R-sq: within = 0.0711		Obs per group: min = 5		F(5,155) = 2.37	
between = 0.2822		avg = 6.9		corr(u_i, Xb) = -0.5129	
overall = 0.1991		max = 7		Prob > F = 0.0417	
Kayıt Dışı Ekonominin Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya Oram	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]
İş özgürlüğü	-3.309456	1.659541	-1.99	0.048	-6.587693 - .0312195
Yolsuzluk	-1.326211	1.704077	-0.78	0.438	-4.692422 2.040001
Mülkiyet Hakları	2.989771	1.448369	2.06	0.041	.1286809 5.850861
Demokrasi&Hesapverebilirlik	3.633713	4.154081	0.87	0.383	-4.572206 11.83963
Hükümetin Etkinliği	-10.36727	4.684421	-2.21	0.028	-19.62082 - 1.113725
Cons	40.78946	2.826666	14.43	0.000	35.2057 46.37322
sigma_u 9.6030624 sigma_e 1.4069381 rho .97898608 (fraction of variance due to u_i)			F test that all u_i=0: F(26, 155) = 220.89 Prob > F = 0.0000		
Random-effects GLS regression Group variable (i): code1			Number of obs = 164 Number of groups = 24		
R-sq: within = 0.0160		Obs per group: min = 5		Random effects u_i ~ Gaussian	
between = 0.0577		avg = 6.8		Wald chi2(5) = 2.99	
overall = 0.0210		max = 7		corr(u_i, X) = 0 (assumed) Prob > chi2 = 0.7021	
Kayıt Dışı Ekonominin Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya Oram	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]
İş özgürlüğü	5.52536	4.999814	1.11	0.269	-4.274095 15.32482
Yolsuzluk	-.76815	4.533066	-0.17	0.865	-9.652797 8.116497
Mülkiyet Hakları	-2.268848	4.464366	-0.51	0.611	-11.01884 6.481148
Demokrasi&Hesapverebilirlik	5.055294	5.918599	0.85	0.393	-6.544947 16.65553
Hükümetin Etkinliği	-9.578775	9.873672	-0.97	0.332	-28.93082 9.773267
Cons	6.661736	2.767395	2.41	0.016	1.237742 12.08573
sigma_u 1.6400445 sigma_e 5.194543 rho .09064617 (fraction of variance due to u_i)					